

З М І С Т

	сторона
ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП	7
<i>Про віру давніх наших предків перед введенням християнства.</i>	
ПЕРША ДОБА	13
<i>Від початків християнства в Україні-Русі до занепаду Києва (1240)</i>	
1. СВ. АПОСТОЛ АНДРЕЙ ПЕРВОЗВАННИЙ НА КИЇВ-СЬКИХ ГОРАХ	13
<i>Історичні відомості. Св. Андрей на Київських горах. Критика переказу про св. Андрея. Культ св. Андрея в українським народі.</i>	
2. ПОШИРЕННЯ ХРИСТІЯНСТВА МІЖ СЛОВ'ЯНАМИ	16
<i>Християнство у слов'ян. Охрида — давній християнський осередок. Християнство у болгарів. Християнство у сербів і хорватів. Лужичани. Морав'яни. Чехи. Польща.</i>	
3. ПРОСВІТИТЕЛІ СЛОВ'ЯН — СВЯТІ БРАТИ КИРИЛО І МЕТОДІЙ	23
<i>Слов'янські народи. Походження Кирила і Methodія. Освіта апостолів слов'ян. Місія між хозарами. Ув'язнення Methodія. Значення місійної діяльності. Місійна діяльність св. Братів і Україна.</i>	
4. ХРИСТІЯНСТВО В УКРАЇНІ ПЕРЕД ВОЛОДИМИРОМ ВЕЛИКИМ	27
<i>Праісторичні сліди. Водні шляхи. Відомості про перших єпископів. Християнізація східних слов'ян. Християнські впливи між українцями. Християнство за кн. Ігоря. Церковна громада в Києві.</i>	
5. СВЯТА ВЕЛИКА КНЯГИНЯ ОЛЬГА	30
<i>Хрещення кн. Ольги. Що каже історична записка? Почет кн. Ольги. Невияснені плями. Проба зв'язків з Заходом. Мовчанка нашого літопису. Спроба повернути сина Святослава на християнство.</i>	

6. РІВНОАПОСТОЛЬНИЙ КНЯЗЬ ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ 34
Стратегічні плани кн. Святослава. Міжусобиці. Поганський курс вел. кн. Володимира. Християнізаційні плани. Джерела. Записка літописця. Вибір віри. Пишного і гордість Візантії. Военний похід на Корсунь. Хрещення Володимира.
7. ХРЕЩЕННЯ УКРАЇНИ-РУСИ 38
Нищення поганських божків. Хрещення киян. Поширення християнства. Школи. Католицизм чи православ'я? Зв'язки Володимира з Римом. Західні місіонери на Україні. Чому західні місіонери не мали успіху?
8. ОРГАНІЗАЦІЯ І ПОШИРЕННЯ ЦЕРКВИ 42
Організація християнства. Поширення. Будова храмів Божих. »Книжне ученіє«.
9. ПЕРШІ МИТРОПОЛИТИ І ЄПІСКОПИ ТА ЇХНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ 45.
Нестача історичних відомостей. Згоди істориків. Що пише літопис? Якої народності були перші єпископи і митрополити? Охридська теорія. Візантійські впливи в Болгарії. Церковний Устав Володимира. Діяльність і матеріальний стан Церкви.
10. ЦЕРКВА І ДЕРЖАВА 51
Цезаропатизм. Відношення Володимира до Церкви. Зв'язки Володимира з Римом. Привілеї української Церкви. Вплив християнства на Володимирову вдачу.
11. РЕЛІГІЙНЕ І КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ 54
Що це таке культура? Роль провідників. Зразкове життя Володимира. Любов до науки. Святість Бориса і Гліба. Добрий приклад ченців. Св. Степан єпископ. Перші книги на Україні. Реакція поганства в Польщі. Збірник Святослава. Оригінальні твори. Проповіді.
12. МАНАСТИРІ І ЧЕРНЕЧЕ ЖИТТЯ 60
Завдання монастирів. Перші монастирі. Чернече правило. Кількість монастирів. Роди чернечих практик. Манастирські добра.

13. ЦЕРКВИ І ЦЕРКОВНЕ МИСТЕЦТВО 63
Вплив релігійного культу на людське життя. Божі храми. Будова церков. Собор св. Софії. Архітектура. Внутрішні оздобы. Церковний спів.
14. КИЇВСЬКА МИТРОПОЛІЯ І ЦАРГОРОДСЬКИЙ ПАТРІАРХ 68
Церковний устрій. Церковна ієрархія. Патріярша влада. Патріярх і Київський митрополит. Київські митрополити I-ої доби: Леонтій, Іван, Теопемт, Іларіон, Георгій, Іван II, Іван III, Єфрем, Миколай, Никифор, Никита, Михайл, Климент, Константин, Теодор, Іван IV, Константин II, Никифор II, Матей, Кирило I, Кирило II, Йосиф. Політика патріярхів. Київські митрополити-греки мали окремі завдання.
15. ВІДНОШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ ДО РИМУ 75
Оцінка істориків. Кригічний погляд. Різниця між обрядами Східньої і Західньої Церков. Київські князі і Рим. «Схизма Керуларія». Гумберт у Києві. Полемічні твори. Ізяслав — апостольський король. Домініканці в Києві. Звідки взялося недовір'я до латинян?
16. УСТРІЙ НАШОЇ ЦЕРКВИ В ПЕРШІЙ ДОБІ ТА ЇЇ ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА 81
«Кормча Книга». Права київських митрополитів. Які були єпархії в Київській митрополії? Церковні уряди в царгородській Софії. Число духовенства. Добродійні установи. Що таке «десятина»? Здобутки християнської культури. Орієнтація нашої Церкви в першій добі.
- ДРУГА ДОБА 87
Від занепаду Києва (1240) до Берестейського Собору.
1. ЗАНЕПАД КИЄВА І НАСЛІДКИ ДЛЯ ЦЕРКВИ 87
Причини занепаду Києва. Зруйнування Києва 1169 р. Інші вороги Київської Русі. Знищення Києва татарами. Перенесення Київської митрополії на північ.
2. ПЕРЕНЕСЕННЯ МИТРОПОЛИЧОЇ СТОЛИЦІ НА ПІВНІЧ 90
Відокремлення Суздаля. Доля київських митрополитів. Авторитет Київського митрополита.

3. ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА — ДРУГИЙ ЦЕНТР ЦЕРКОВНОГО ЖИТТЯ 92
Огляд історії Галичини. Роля Галицько-Волинської Держави. Впливи Західньої Церкви на Галичину. Взаємна толеранція. Час постановня епархій в Західній Україні. Роля галицьких боярів. Латинізація української Церкви.
4. КОРОЛЬ ДАНИЛО І ЙОГО ЦЕРКОВНА ПОЛІТИКА 97
Наїзд татарів. Поява архиеп. Петра на Ліонському Соборі. Хто був архиеп. Петро? Папські послы на Україні. Народи в справі церковного з'єдинення. Церковна унія Данила. Зворот Данила на Схід. Коронація Данила. Зірвання зв'язків з Римом. Невдача і смерть Данила. Оправдання Данила.
5. ОСНУВАННЯ ГАЛИЦЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ (1303) 104
Заходи Льва Даниловича. Оснування митрополії. Протести суздальських князів. Послуга київського митрополита Москві. Доля Галицької митрополії. Скасування Галицької митрополії. Галичина і Польща. Відновлення Галицької митрополії. Галицькі митрополити.
6. ЛИТОВСЬКО-РУСЬКА МИТРОПОЛІЯ 110
Україна і Литва. Литовсько-Руська митрополія. Литовський і московський митрополити. Борогьба за одність митрополії. Прагнення до церковної єдности. Знову відокремлення Литовської митрополії. Остаточний поділ Київської митрополії.
7. ЛІОНСЬКА І ФЛЬОРЕНТІЙСЬКА УНІЇ (1274 і 1438/9) 115
Схід і Захід. — Відчуження поглиблюється. Візантійський цісар і римський папа. Злука обидвох Церков. Знову церковний розрив. Повторне порозуміння Константинополя з Римом. Роля української Церкви. Собор у Феррарі-Фльоренції. Реакція грецького населення.
8. ПОДІЛ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ 121
Поворот із собору київського митрополита. Справа вищости папи над собором. Благовість митрополита про церковну єдність. Москва засуджує київського митрополита. Незгода між Москвою і Константинополем. Політична злоба польських католиків. Відокремлення Московської митрополії.

9. ПОФЬОРЕНТІЙСЬКИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНСЬКІЙ ЦЕРКВІ 127
Київ — знову осідок київських митрополитів. Польський наступ на українську Церкву. Відносини київського митрополита до патріярха. Чорний вік української Церкви.
10. КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ XV І XVI СТ. 129
Життєписи і події. Кирило III. Максим. Петро. Теогност. Алексей. Кипріянь. Фотій. Григорій. Ісидор. Григорій II. Мисаїл Пструч. Симеон. Іона. Макарій. Йосиф II Солтан. Йосиф III. Макарій. Сильвестр. Іона. Ілля Куча. Онисифор Дівочка. Причина упадку Фьлорентійської Унії.
11. ЦЕРКОВНО-РЕЛІГІЙНЕ Й МОНАСТІРСЬКЕ ЖИТТЯ 136
Несприятливі умовини. Обнова Церкви в Галицько-Волинській Державі. Між Візантією і Римом. Володимирський Собор. Заслуга церковних братств. Монастирі і чернече життя. Назви монастирів. Монастирські правила.
12. ЦЕРКОВНІ БРАТСТВА 140
Гноблення української Церкви. Коли постали в нас церковні братства? Програма діяльності. Привілеї Дисципліна. Братські школи. Підстави національного пробудження.
13. ОРГАНІЗАЦІЯ ЛАТИНСЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ 143
Латинські чернечі чини в Києві. Міжцерковна толеранція. Спроба латинізації української Церкви. Невдача через Фьлорентійські постанови. Осторога української Церкви.
14. ПОГЛЯД НА ДРУГУ ДОБУ — КИЇВСЬКА МИТРОПОЛІЯ МІЖ СХОДОМ І ЗАХОДОМ 146
Причини упадку Київської Держави. Переміщення митрополії. Погляд на Галицьку митрополію. Нові ідеї митрополита Кипріяна. Митрополит Ісидор. Збереження фьлорентійської формули. Ворожість поляків. Тривожний стан української Церкви. Братства. Спроба усамостійнення Церкви.

ТРЕТЯ ДОБА 151

Від Берестейського до т. зв. Львівського Собору 1596-1946

1. СТАН НАШОЇ ЦЕРКВИ НАПРИКІНЦІ XVI СТ. 151

Вплив протестантизму на нашу Церкву. Православ'я і протестантизм. Люблинська Унія 1569. Наступ польських єзуїтів на православ'я. Братства. Острозька Академія. Заслуги кн. К. Острозького. Право патронату. Відношення братств до єпископів. Сліди в літературі тодішніх часів.

2. ОРІЄНТАЦІЯ НА РИМ 155

Відвідини патріархів і Ставропігія. Усунення митрополита Онисифора. Екзарх із правом контролювати митрополита. Заходи єп. Гедеона в справі унії. Ідея унії між православними єпископами. «Сокальські артикули» кн. Острозького. Українська й інші східні Церкви. Відступство єп. Балабана. Спротив кн. Острозького.

3. БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ СОВОР 1596 Р. 160

Умови злуки православної Церкви з Римом. Учасники собору й їх двоподіл. Проголошення злуки православної Церкви з Римом. Позбавлення єпископського сану Гедеона і Михайла. Значення злуки з Римом. Поунійна боротьба.

4. ПОУНІЙНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНІ 164

Східні патріархи пошваляють боротьбу. Участь атонських ченців у полеміці. Полемічна література. Чого не розуміли полемісти? Фронт братств і укр. шляхти проти унії. Причина боротьби — пропаганда. Оживлення монастирів і їхня роль в боротьбі. Користі з полеміки. Митрополит М. Рогоза. Митрополит Іпатій Потій. Доля Львівської і Перемиської єпархій. Нев'язнені питання. Перехід на латинство був оправданою обережністю. Унія в польських колах — це місток до облатинщення.

5. ОБНОВА ПРАВОСЛАВНОЇ ІЄРАРХІЇ 172

Православні монастирі й парохії під зверхністю уніятів. Поява патріарха Теофана в Україні і поставлення правосл. ієрархії. Поспішний виїзд патріарха. Анатема

на з'єдинених владик і звільнення козаків від анатем. Маневрування поляків. Оживлення православного духовенства. Козаки в обороні Польщі. Вбивство архієпископа Йосафата. Перехід єпископа М. Смотрицького до з'єдинених. Київський Собор і осудження єп. Смотрицького. »Паренезис« — порада з'єднатися. Московфіл Ісає — київський митрополит. Українська шляхта покидає свій нарід і Церкву. Ще раз спроба поєднатися.

6. МИТРОПОЛИТИ РУТСЬКИЙ І МОГИЛА 180

Два великі чужинці на службі укр. Церкви. Огляд життя В. Рутського. Реформа з'єдиненої Церкви. Єзуїти — взір для реформи монастирів. Школи. Оборона обряду. Відношення до православної Церкви. Плян створення укр. патріархату. Оживлення православної Церкви. Незадовільна розв'язка. Визнання православної ієрархії. Хіротонія митр. Петра Могили без згоди й участі митроп. Ісаї Копинського. Знову справа укр. патріархату. Шкільництво. Віднова чернецого життя. Церковні братства. Ідея поєднання розділеної Церкви. Віднайдення мощів св. Володимира Великого. Твори митроп. П. Могили. Політична орієнтація. Смерть митроп. П. Могили і приємерк у православної Церкви.

7. МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ 190

Чого нас історія навчає? Користі і шкоди заграничної освіти. Братські школи. Києво-Могилянська Академія. Предмети навчання. Бібліотека. Хто навчався в Могилянській Академії? Видавнича діяльність. Початки української драми. Проповідники. Могилянські школи поза Києвом. Останній етап школи за часів Мазепи й занепад.

8. ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ ЗА ХМЕЛЬНИЧЧИНИ Й РУЇНИ 196

По невдалій спробі. Роля козаків. Польща завелася на унії. Повстання Хмельницького. Переяславська угода. Сильвестр Косів 1647-1657. Наступ на Церкву по

- смерті Хмельницького. Балабан і політика Виговського. Натиск москалів. Смерть митрополита Балабана 1663. Андрусівський мир 1667 р. Уніятська Церква по смерті митр. Рутського. Яків Суша — заходи в Римі. Кипріян Жоговський. Спроба молитовної єдності. Внутрішні реформи Жоговського. Асиміляційні заходи.
9. ПРИЛУЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ДО МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ 211
- Боротьба за окремишність. Зміна тактики. Петро Дорошенко 1666-1676. Часи Руїни. Гетьман Самойлович і патр. Яким. Підпорядкування Москві. Торги в Константинополі. Московська невдячність. »Да разширяется православием российское царство«.*
10. ПРАВОСЛАВНІ МИТРОПОЛИТИ 1620-1690 РР. 222
- Тяжкі умовини. Очолення ієрархії. Йов Борецький. Ісаєя Копинський. Петро Могила. Сильвестр Коссів. Діонисій Балабан. Йосиф Нелюбович-Тукальський. Лазар Баранович 1620-1693. Гедеон Святополк-Четвертинський 1686-1690.*
11. УНІЯТСЬКІ МИТРОПОЛИТИ 1596-1713 230
- 100-літня проба. Михайло Рогоза 1589-1599. Іпатій Потій 1600-1613. Йосиф Велямин Рутський 1613-1637. Рафаїл Корсак 1637-1642. Антоній Селява 1642-1655. Гавриїл Коленда 1655-1674. Кипріян Жоговський 1674-1693. Боротьба з василіянами. Спроба діалогу. Лев Заленський 1694-1708. Формация Церкви.*
12. ПЕРЕХІД НА УНІЮ ЗАХІДНЬОУКРАЇНСЬКИХ ЕПАРХІЙ 241
- Церква на Закарпатті. Историчне тло. Перехід на унію. Нерозумний крок. Перемиська епархія 1692. Львівська епархія 1700. Луцька епархія 1702.*
13. ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД (1720) І НАСТУПНІ ПОДІЇ 247
- Зріст Москви. Гайдамаччина. Внутрішні проблеми. Проект 1717 р. Замойський Синод 1720. Постанови синоду. Спроба ліквідації унії.*

14. ПОДІЛ ПОЛЬЩІ І ДОЛЯ УНІЯТСЬКОЇ ЦЕРКВИ 252
Перший поділ Польщі 1772 р. В Австрії. Другий поділ Польщі 1793 р. Третій поділ 1795 р. Московська загроза.
15. ОБНОВЛЕННЯ ГАЛИЦЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ (1808) 257
Заходи. Перешкоди. Митрополія на другому пляні. Вимоги василян.
16. КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ (УНІЯТСЬКІ) 1708-1838 259
Відчуження між Києвом і Галичем. Юрій Винницький 1708-1713. Лев Кишка 1714-1728. Атанасій Шептицький 1729-1746. Флоріян Гребницький 1748-1762. Пилип Володкович 1762-1778. Лев Шептицький 1778-1779. Ясон Смогожевський 1780-1788. Теодосій Ростоцький 1788-1805. Уніятська митрополія в Росії 1806-1838.
17. ПРАВОСЛАВНІ КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ 1686-1799 266
Брак освіти в російського духовенства. Варлаам Ясинський 1690-1707. Йоасаф Кроковський 1708-1718. Варлаам Ванатович 1722-1730. Рафаїл Заборовський 1731-1747. Тимофей Щербацький 1737-1757. Арсеній Могиланський 1757-1770. Гавриїл Кременецький 1770-1783. Самуїл Миславський 1783-1796. Єротеї Малицький 1796-1799. Трагічна доля українства.
18. ЛІКВІДАЦІЯ УНІЇ В ХОЛМСЬКІЙ ЕПАРХІЇ 274
Роля польського духовенства. Між молотом і ковадлом. Михайло Куземський 1868-1871. Маркил Попель 1871-1875.
19. ГАЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ 1808-1946 ТА ІНШІ ЕПАРХІЇ 278
Кращі умовини. Братства тверезости. Освіта. Стан митрополії. Закарпатські епархії. Греко-католицька Церква на Буковині. Крижевацька епархія.
20. ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКІ ГАЛИЦЬКІ МИТРОПОЛИТИ, 1807-1946 283
Антін Ангеллович 1808-1814. Михайло Левицький 1816-1858. Григорій Яхимович 1860-1863. Спиридон Литвинювич 1864-1869. Йосиф Сембратович 1870-1882. Сильвестр Сембратович 1885-1898. Юліян Куїловський 1899-1900. Андрей Шептицький 1901-1944. Добрий пастир. На митрополічій престолі. »Польське християнство«. Похорон.

21. УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА ПО РЕВО- ЛЮЦІЇ 1917	294
<i>Кінець царату. УАПЦ 1919. Василь Липківський 1921- 1927. Друга світова війна, 1939-1945. УАПЦ 1942.</i>	
22. ПРАВОСЛАВНА АВТОКЕФАЛЬНА ЦЕРКВА В ПОЛЬЩІ	298
<i>Оформлення. Залежність від держави. Нищення цер- ков. Адміністративний поділ.</i>	
23. УСТРІЙ ЦЕРКВИ, ОСВІТНЄ Й МОНАСТІРСЬКЕ ЖИТТЯ	300
а) Православна Церква. <i>Устрій. Духовна освіта. Проповідництво. Монастирі й монастирське життя.</i>	
б) Греко-католицька Церква. <i>Різниця. Устрій. Духовна освіта. Монастирі й чернече життя.</i>	
24. ПОГЛЯД НА ДОБУ	308
ЧЕТВЕРТА ДОБА	311
1. »ЛЬВІВСЬКИЙ СОБОР« 1946 Р. І ЛІКВІДАЦІЯ ГРЕКО- КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ	311
<i>Наслідки другої світової війни, 1939-1945. Йосиф Сліпий 1944. Т. зв. Львівський собор 1946. Канонічна важність собору. Ліквідація Церкви на Закарпатті 1947. Балянс.</i>	
2. ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ДІЯСПОРІ	317
А) В європейських країнах	
<i>Австрія. Німеччина. Югославія. Польща. Франція. Англія. Архипастир скитальців.</i>	
Б) В заоканських країнах	
<i>Здорове зерно народу. Канада. Перший єпископ. Ре- організація. США. Церковна ієрархія. Нинішній стан. Аргентина. Бразилія. Австралія.</i>	
В) Загальний стан Греко-катол. Церкви в діаспорі	
	332

3. УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В ДІЯСПОРІ	335
<i>Православна Церква в Польщі. Православні Церкви в країнах еміграційного поселення. УАПЦ на чужині. УАПЦ Соборноправна. УПЦ в США. УГПЦ в Канаді. УПЦ в США в канонічній залежності від патріярха.</i>	
4. ЧОГО НАС УЧИТЬ ІСТОРІЯ НАШОЇ ЦЕРКВИ? 344
БІБЛІОГРАФІЯ 348
ЗМІСТ 351